

PÉCSI TUDOMÁNYEGYETEM
KÖZGAZDASÁGTUDOMÁNYI KAR
GAZDÁLKODÁSTANI Ph.D. PROGRAM

Szabó József

**A MAGYAR VÁLLALKOZÁSOK FEJLŐDÉSI FÁZISAI
1982-TŐL AZ EURÓPAI UNIÓS CSATLAKOZÁSIG**

Ph.D. értekezés tézisei

Témavezető: Dr. Szerb László

Pécs, 2007

TARTALOMJEGYZÉK

A kutatás célkitűzései	4
A kutatás menete és a dolgozat szerkezete	4
A magyar vállalkozásokra ható tényezők	6
Szakirodalmi elemzés	9
A Kihívás – siker program	12
A kutatási munka eredményeinek értékelése	18
A tézisfüzetben hivatkozott irodalom	21
A kutatással kapcsolatos publikációk	22

A kutatás célkitűzései

A magyar vállalkozások és vállalatok az elmúlt közel negyedszázadban hatalmas fejlődési ívet írtak le. A szocialista vállalatokból ez idő alatt kialakult egy a vegyes piacgazdaságokra jellemző vállalkozási rendszer, a vállalatok szinte kizárólagos köztulajdona gyökeresen átalakult, ma a vállalatok és vállalkozások magántulajdonban vannak. Ez a fejlődés mindenképpen érdemes a több szempontot figyelembe vevő részletes vizsgálatra. A dolgozat elemzéseinek kiinduló dátuma 1982, amikor Magyarországon megalakulhattak az első magántulajdonú társas vállalkozások. Ezt az időpontot ebből a szempontból korszakhatárnak tartjuk. Fő célkitűzésünk a magyar vállalkozások és vállalatok fejlődési pályáinak felvázolása.

Előzetes megállapításaink, hipotéziseink a következők voltak:

1. A szakirodalom közleményei jól tükrözik a vállalkozások magyarországi fejlődését.
2. A szakirodalom megállapításai és a primer, saját kutatások egybevágó eredményeket mutatnak.
3. A kutatások alapján vázolható a magyar vállalkozások általánosítható fejlődési pályája.

A kutatás menete és a dolgozat szerkezete

A dolgozatban bemutatott kutatásokat a győri egyetem (korábban főiskola) menedzsment és vállalatgazdaságtan tantárgyainak gyakorlati szempontokkal történő kiegészítése érdekében indítottuk meg. Később a programot kiszélesítettük. Szisztematikus, tervszerű kutatásokba kezdtünk a korszak fejlődését részleteiben és egészében leíró összefoglaló dolgozat elkészítésének igényével. Az elkészült dolgozat szintetizálni próbálja a vállalkozói tapasztalatokat, a vállalkozáskutatások és a saját kutatások eredményeit, és emellett mindvégig igyekeztünk megőrizni oktatási karakterét.

A kutatások általános szakasza a közgazdasági képzés kezdetekor indult meg, 1991-ben. Az első cél a tananyagok készítése volt. Ennek megfelelően ekkor a szakirodalom elméleti részeinek tanulmányozása volta fő irány. Az eredmények láthatók a dolgozathoz csatolt tananyag-jegyzékben. A tananyagok elkészülte után kezdtük meg a primer kutatásokat, ezt nevezzük a dolgozatban a kutatások első szakaszának. 1999. és 2002. között végeztük ezt a munkát. Azért, hogy saját kutatásainkat elhelyezzük a hazai vállalkozáskutatások között, 2002 és 2004 között átvizsgáltuk a vonatkozó szakirodalmat. 2004-ben a kutatás tapasztalataira támaszkodva, illetve a munka során kiépített kapcsolatokra építve vendégelőadások sorozatát rendeztük meg az egyetemen. A dolgozat a 2006-ig végzett kutatások eredményeit tartalmazza.

A dolgozat szerkezete a következő:

A bevezetés tartalmazza a kiinduló megállapításokat. A dolgozat terjedelme és a források nagy száma megkövetelte egy eligazítást nyújtó, áttekintő forrástérkép elkészítését, amely a dolgozat forrásait rendszerezi, ez szintén a bevezetésben kapott helyet.

A dolgozat az első fejezetben a vállalkozások összetételét és a működésük feltételeit meghatározó tényezőket foglalja össze, 1982-től. A vizsgált tényezők ebben az áttekintésben: a politika, a gazdaságpolitika, a piaci kényszerek és folyamatok, valamint a vállalkozások önfejlődése, önmozgása.

Saját kutatásaink megfelelő kontextusba helyezése érdekében a dolgozat második fejezete tartalmazza a szakirodalom elemzését, ez a fejezet tehát a dolgozat szempontjából a szekunder kutatások kifejtését jelenti. Vázoljuk a nemzetközi szakirodalom fő vonalait, a vállalkozásokkal kapcsolatos elméletek fejlődését követve. Ismertetjük a korszak jelentős magyar szerzőjének elméletét, illetve egy folyamatosan végzett, nemzetközi összehasonlításra alkalmas adatokat szolgáltató vizsgálat eredményeit. A fejezet legfontosabb része a hazai vállalkozáskutatások eredményeinek elemzése és értékelése. Igazodva saját kutatásunk jellegéhez, a vállalkozáskutatók beszámolóit választottuk ki. A fő célkitűzés az volt, hogy

megtudjuk: a vállalkozáskutatások milyen körben, milyen eszközökkel folytak Magyarországon, milyen eredményre jutottak, és mennyire vágnak egybe saját kutatásainkkal, és persze a ma már jobban látható valóságos folyamatokkal. Az 1982 és 2002 közötti időszak vállalkozáskutatási anyagát vizsgáltuk. Két folyóirat cikkeit vizsgáltuk át, és ezek szisztematikus elemzését végeztük el. Kiegészítésképpen áttekintjük még néhány nagyon fontos áttekintő publikáció, könyv tartalmát is.

A harmadik fejezet azoknak a kutatásoknak az eredményeit mutatja be, amelyeket azért végeztünk, hogy intézményünk vállalkozási kapcsolatait kialakítsuk, elmélyítsük, illetve azért, hogy az oktatásban friss, valódi példákat tudjunk felhozni. A fejezetben a dolgozat szempontjából az empirikus, primer kutatás eredményeit részletezzük.

A negyedik fejezetben a kutatási eredmények szintézisére törekszünk. Először a szakirodalmi kutatások vállalkozáskutatási eredményeire térünk vissza, megkísérelve azok grafikus elemzését, és a saját kutatásokkal való összevetését. Elemezzük, értékeljük és megrajzoljuk a magyar vállalkozások általánosított fejlődési pályáját, felhasználva ehhez az első fejezet áttekintését, a második fejezet szakirodalmi közleményeit, és a harmadik fejezetben leírt saját kutatási eredményeket. Meghatározzuk, megnevezzük a magyar vállalkozói szféra fejlődésének jellemző korszakait, és ezeket ábrákba foglaljuk.

A dolgozatot összefoglalás, irodalomjegyzékek és mellékletek egészítik ki.

A magyar vállalkozásokra ható tényezők

A magyar vállalkozásokat meghatározó tényezőket, a politikát, a gazdaságpolitikát, a piaci kényszereket, valamint a vállalkozások önmozgását egy egyszerű modell alapján vizsgáltuk.

A vállalkozások fejlődését Magyarországon a vizsgált időszak első felében alapvetően befolyásolta a politika, ami maga is gyökeres változásokon ment át. A nyolcvanas években az ország eladósodott, a gazdaság irányításának szokott eszközeivel a kialakult helyzet kezelhetetlennek bizonyult. Hiány volt szinte

mindenből, a vállalatok teljesítménye csökkent. A politika megnyitotta az utat a magánvállalkozások előtt, és emellett a nagyvállalati szektorban is súlyos intézkedéseket hoztak. Létrehozták a vállalatok irányításának új testületeit, a vállalati tanácsokat, illetve az állami szektorban is a kisebb termelőegységek létrehozását határozták el. Többféle módszert alkalmaztak: ekkor terjedt el a szerződéses üzemeltetés, a vállalatokat kisebb részekre osztották fel, engedélyezték és bátorították a leányvállalatok és a kisvállalatok alakítását.

A nyolcvanas évek elején szó szerint a politika teremtette meg a magyar vállalkozásokat, illetve politikai intézkedés kellett ahhoz, hogy teret nyerjenek a magánkezdeményezések. A politikai elem újabb hangsúlyos szerepet kapott a kilencvenes évek elején, majd folyamatosan háttérbe szorult, helyet adva a gazdaságpolitikai intézkedéseknek. A politika, és a nyomában járó gazdaságpolitika fokozatosan hozta létre a piacgazdasági jogintézményeket, szervezeteket, fokozatosan alakította ki a ma már európai színvonalú szabályozási környezetet és infrastruktúrát.

A nyolcvanas évek végén a modern cégformák törvénybe iktatása megindította a privatizációt, lehetővé vált a külföldiek számára történő vállalatértékesítés. A folyamat kezdetben meglehetősen szabályozatlan volt, ez volt a spontán privatizáció, majd a már új politikai rendszer szabályokat állított fel, létrehozta a vállalatértékesítés infrastruktúráját. A privatizációval a politika közvetlen beavatkozása a vállalatok működésébe meglehetősen visszaszorult.

A nagypolitikai hatásokra a gazdaságpolitika is állandóan változott. A nyolcvanas évek elején még a bürokratikus koordináció érvényesült, tervalkuk döntöttek a vállalati tervekről, ma pedig normatív gazdaságpolitikai rendszer működik. 1987-ben vezették be az adórendszert, a társasági törvény után alkották meg az egységes számviteli szabályokat, sorra vezették be a gazdaságirányítás piacgazdasági eszközeit. A gazdaságpolitikai intézkedések a kilencvenes évek első felében a bankkonszolidáció, az adókonszolidáció, a csőd és a felszámolás szabályozása. A kisvállalkozások támogatási programjai a kilencvenes években indultak el.

A gazdaságpolitikai intézkedések később az európai csatlakozás előkészítését, majd a csatlakozás után az európai gazdasági szabályozás honosítását szolgálták. A politika és a gazdaságpolitika szerepére vonatkozik első megállapításunk:

(1) A szocialista, tervgazdasági, állami vállalati keretek közül – nagyobb külső és belső erő hiányában – csak erős politikai beavatkozások vezethették ki a magyar gazdaságot és annak szereplőit. Ezért a vizsgált időszak elején alapvető politikai hatásokra volt szükség. Később már a gazdaságpolitikai eszközök és a normatív szabályozás került előtérbe.

A piaci viszonyokat a nyolcvanas években a hiány jellemezte. A külpiacokon a gyengülő KGST-együtműködés, a keleti export és a nyugati bérmunka volt a meghatározó. A belső piacokon kielégítetlen kereslet volt szinte mindenből. A kisvállalkozások a nagyvállalatok gyengeségeit kihasználva erősödtek.

A kilencvenes években a gazdaság teljesítménye visszaesett keleti piacainkat szinte teljesen elvesztettük. A hullámvölgyből a multinacionális vállalatok megjelenése után kezdett kilábalni a gazdaság. Fokozatosan megszervezték a beszállítói hálózatokat, kis- és középvállalkozások tízezreinek adva részfeladatokat. A beszállítók mellett a piac többi szereplője számára is piacot adott a multinacionális vállalatok gazdasági ereje.

Nagyon érdekes folyamat a vállalkozások önmozgásának alakulása. A vállalkozás kezdetben csak csírájában volt jelen Magyarországon, a kisiparban, az egyéni mezőgazdasági termelést folytatóknál és a kiskereskedőknél. A nyolcvanas években több irányban bővültek a valódi vállalkozás lehetőségei. A kisvállalkozások engedélyezése áttörést hozott, még akkor is, ha erős korlátozások érvényesültek. Az önmozgások felerősödtek az állami kisvállalkozásoknál is, a részlegekre bontott vállalatoknál és a kivált vállalatrészeknél is. A kisvállalkozások kihasználták a hiányokat, megkeresték azokat a területeket, ahol nélkülözhetetlenné teheték magukat, tanulták a vállalkozást.

A vállalkozás a nyolcvanas évek elejéig csak nyomokban volt fellelhető Magyarországon, közvetlen vállalkozási tapasztalata kevés embernek volt. A

korlátozott vállalkozás lehetőségeit nagyon hamar kihasználva a vállalkozási szellem nagyon gyorsan erősödött. A kilencvenes évek elején a külföldiek megjelenése és a korlátlan magánvállalkozás lehetősége a tanulási folyamatot felerősítette. A magyar vállalkozások folyamatosan fejlődve kerültek be az Európai Unióba, és jó esélyt látunk arra, hogy rövid időn belül minden európai követelménynek meg fognak felelni.

Szakirodalmi elemzés

A külföldi szakirodalom elemzésénél a klasszikusokból indultunk ki, vázolván máig érvényesnek tekintett és gyakran idézett elveiket, kiemelve itt Schumpeter¹ munkáját. A hetvenes-nyolcvanas években bekövetkezett új vállalkozáskutatási hullám modern szerzői közül úttörőnek tekinthető Timmons,² Acs és Audretsch.³ Irányadónak tartjuk Wenneker és Thurik 1999-ben írt összefoglalóját,⁴ amelyben átfogó elemzést nyújtanak a vállalkozás fejlődéstörténetéről.

A kelet-európai és helyenként a magyar vállalkozások fejlődésével foglalkozó külföldi irodalomból kiemeltük Smallbone és szerzőtársai,⁵ Tyson és szerzőtársai,⁶ valamint Fogel és Zapalska írásait.⁷

Külön pontban tárgyaljuk Liska Tibor vállalkozási elméletét és egy nemzetközi vizsgálat eredményeit.

A szakirodalmi elemzésben a legnagyobb terjedelmet a magyar vállalkozáskutatások kapták. Az előzetes tájékozódás során meggyőződünk arról, hogy a teljes anyag áttekinthetetlen és részben hozzáférhetetlen is, ezért mintavételre kényszerültünk.

A választott módszer a következő volt: két folyóirat, a Közgazdasági Szemle és a Vezetéstudomány számait néztük át, 1982-től 2002-ig. Feldolgozásunk két

¹ Schumpeter 1980

² Timmons 1982

³ Acs és Audretsch 1987

⁴ Wenneker és Thurik 1999

⁵ Smallbone et al. 2001

⁶ Tyson et al. 1994

⁷ Fogel és Zapalska 2001

szempontot követett: a tárgyalt témakörök és a vállalati méretek szerint értékeltük a kiválasztott cikkek tartalmát. A cikkek mellett figyelembe vettünk még néhány összefoglaló könyvet is, hogy tartalmi elemzésünk még alaposabb legyen. A vállalkozáskutatási közlemények elemzése az időrendet követi, a rendezés másik szempontja a vállalati méret volt. A magyar szakirodalom vizsgálatával kapcsolatban megállapíthatjuk:

(2) Kutatásaink igazolták azt az előfeltevésünket, hogy a két folyóirat évfolyamainak átvizsgálása, a cikkek elemzése a vállalatok és vállalkozások fejlődésének szinte minden pontjára legalábbis utólagos magyarázatot ad. A vállalkozáskutatások tartalmi elemzését végigtekintve megállapíthatjuk, hogy a választott minta megfelelőnek bizonyult.

A vállalkozáskutatások reprezentációja szinte teljesnek bizonyult, különösen akkor, ha a cikkek irodalomjegyzékeit is figyelembe vesszük. Külön elemzést végeztünk annak megállapítására, hogy a kiválasztott közlemények hivatkozásai milyen irányúak. Három csoport domináns: a statisztikai forrásokra, az ebben a fejezetben is tárgyalt összefoglaló művekre, és a két folyóirat más közleményeire való hivatkozások. A dolgozatban hivatkozott cikkek citátumai tehát nagymértékben az ugyanezekben a folyóiratokban megjelent közleményekre utalnak, ami a választást szintén igazolja.

A mintavételes vizsgálat esetleges egyoldalúságának elkerülése érdekében a legfontosabb összefoglaló vállalkozáskutatási műveket is áttekintettük.

A nagyvállalati kutatások (a szocialista állami vállalatokat a fókuszba helyezve) az 1968-as reform után kezdődtek meg, ez az évszám egy általános viszonyítási pont a nyolcvanas évek elemzéseiben. Az évtized első felében egymás mellett párhuzamosan futott a nyugati vállalati elméletek és gyakorlat elemzése, bemutatása, gyakorlatilag magyar adaptáció említése nélkül, illetve a magyar vállalatok átalakítási, működtetési kérdései. Az előbb említettek általában elvi jellegű megállapításokat tartalmaznak, a külföldi szakirodalom ismertetését jelentik, utóbbiak viszont nagyon vegyesek, találhatunk reformszellemű írásokat, de az

ellenkezője sem ritka. Néha a cikkek vitasorozat elemeivé válnak, emlékezetes például a nagyvállalati vita 1984-ben. Ahogy az időben előrehaladunk, úgy kerülnek előtérbe az adaptáció problémái, egyre inkább érezni a két vonulat közeledését. A kisvállalkozásokban csak elvétve látták meg a kutatók a későbbi magánvállalati gazdaság csíráit, a kétségtelenül létező torzulásokat magának a kisvállalkozási státusznak tulajdonították, amelyek ellen gyakran adminisztratív fellépést sürgettek. A kisvállalati kutatások a nyolcvanas években meglehetősen esetlegesek. Található néhány közlemény kifejezetten a kisiparról, valamint a nyolcvanas években alapított magántulajdonú kisvállalkozásokról és az állami vállalatokból kialakított kisvállalatokról, de utóbbiak a negatív példa szerepét töltik be, sokszor szinte a nagyvállalatok hátrányos helyzetéről számolnak be a szerzők. Utólag szemlélve a dolgot, a nyolcvanas évek kisvállalkozásai sokkal fontosabb szerepet töltöttek be, a szakirodalom ebben a kérdésben, úgy tűnik, egy nagyon fontos jelenséget, legalábbis részben, figyelmen kívül hagyott. Erre vonatkozóan a következő megállapítást tehetjük:

(3) A nyolcvanas évek vállalkozáskutatásai alapvetően a szocialista vállalat, vagyis az akkori nagyvállalatok körülményeivel foglalkoztak. Két párhuzamos irány fedezhető fel: az egyik a szocialista nagyvállalat alapvető feltételeinek megtartása mellett elvégezhető reformokat tárgyalja, a másik pedig – a nyugati szakirodalom alapján – egy akkor még meglehetősen idegen világot mutat be. A fő kérdések: a tulajdon, a vállalkozás és a menedzsment helyzete, illetve ezek alkalmas megváltoztatása. A kisvállalkozások csak mellékesen jelentettek témát, nagyon gyakran negatív szereplőként, szembeállítva az állami vállalatokkal.

A kisvállalkozások kutatása a kilencvenes évek elején indult meg. Ebben az esetben szerves fejlődésről számolhatunk be: ahogy erősödött a kisvállalkozások, a magántulajdonú társaságok politikai elfogadottsága, a gazdaságpolitika iránya is megfordult, úgy fejlődött a vállalkozáskutatások helyzete. A vállalkozástámogatás infrastruktúrája kezdetektől fogva együtt jelentette a tájékoztatást, a támogatást, a

tanácsadást és a kutatást is, és ez sok közleményt eredményezett. Román Zoltán 1992-ben, 1997-ben és 2002-ben is több tucat kutatóhelyet és kutatót említ, valamennyien foglalkoznak a kis- és középvállalkozásokkal.

A nagyvállalati kutatások viszont ebben az évtizedben esetlegesek. Kivételnek számít a tulajdonviszonyok témája, ez a kilencvenes évek során állandóan visszatér. Nagyon hiányzik a beszállítói hálózatok és más vállalati-vállalkozási együttműködések és kapcsolatok szisztematikus leírása, bemutatása.

(4) A kilencvenes évek meghozták a nagy változást, a kisvállalkozások, és általában a magántulajdonú vállalkozások egyre nagyobb gazdasági szerepe, a politikai váltás és a gazdaságpolitika megváltozása nagyon népszerű kutatási témává tette a kisvállalkozások kutatását. Jelentőségéhez képest viszont kevés közlemény foglalkozik a nagyvállalatokkal, a multinacionális vállalatok megjelenésének és a piacot átalakító hatásának elemzésével.

Természetesen nem éreztük feladatunknak – és nem is lenne méltányos – a cikkek utólagos kritikája. Megemlíjtjük azonban, hogy az eddig említetteken kívül feltűnik, hogy Liska Tibor vállalkozási-tulajdoni rendszerét nagyon kevés helyen említik, valamint az, hogy a szakirodalom részben adós maradt a privatizációval kapcsolatos elemzésekkel is, még utólag is meglehetősen homályos maradt ez a jelentős átrendeződést hozó folyamat.

A Kihívás – siker program

A programban az empirikus kutatás 1999. és 2002. között folyt. Győri vállalkozók körében végzett vizsgálataink során számszerűsíthető adatok elemzésével és vállalkozói interjúkkal vizsgáltuk a vállalkozási siker tényezőit. Az elemzéshez gazdasági adatokat kértünk, a vállalkozók elvégezték az általunk felkínált siker-tényezők osztályozását, ezek számszerűen értékelhetők. A tényezők meghatározásánál – az erre vonatkozó igen gazdag szakirodalmi választék

tanulmányozása után – Timmons,⁸ Szirmai,⁹ valamint Lussier és Pfeifer¹⁰ munkáit vettük figyelembe. A vizsgálat legfontosabb része azonban az előre elkészített vázlat alapján lefolytatott interjúsorozat volt.

A kiválasztott vállalkozások gazdasági mutatói jelentősen jobbak voltak a magyar átlagnál, ezt a forgalmi adatok fejlődése és a nyereségmutatók is egyértelműen megmutatták. A sikertényezőknek a vállalkozók osztályzatai alapján kialakult rangsora azt mutatja, hogy a vállalkozói döntések, az óvatos, körültekintő gazdálkodás, jó reagálás és a termékek minősége minden más szempontot megelőz.

Az interjúk tartalmát két módon helyeztük el a szövegben, először a sikertényezőkhöz fűzött magyarázatként, majd később a vállalkozás fejlődési fázisai szerinti elrendezésben.

Interjúalanyaink pionírvállalkozók, valamennyien alkalmazottként kezdték pályafutásokat, majd egy-egy csoport vezetőjeként vagy egyedül kezdtek önálló vállalkozásba. A vállalkozások kezdeti szakasza általában kezdetleges körülmények között folytatott munkával telt, a nagyon lassú, folyamatos építkezés volt jellemző.

A fejlődés a kilencvenes évek második felében vált intenzívvé, közvetve vagy közvetlenül a multinacionális vállalatok hatásaként. Interjúalanyaink egyik jellemző csoportja beszállító. Ők arról számolnak be, hogy fokról fokra alkalmazkodni tudtak a külföldi megrendelők igényeihez. A többiek általában a nemzetközi nagyvállalatok keresletélénkítő hatására, a térségben megnövekedett gazdasági erőre tudtak támaszkodni. A vállalatok mintegy fele az interjúkészítés idejében, vagy azóta elérte a középvállalkozásokra jellemző nagyságot. Gazdasági szempontból megerősödtek, látványos fejlesztéseket hajtottak végre. A növekedés általában a vállalkozás nagyobb léptékű átalakítását igényelték, ez vezetési és irányítási nehézségekkel járt. A fejlődés általános jellemzőire vonatkozó megállapításunk:

(5) A tevékenységi körök nagy eltérései ellenére a sikeres vállalkozások fejlődéstörténete azonos jegyeket mutat. Interjúalanyaink alkalmazotti

⁸ Timmons 1990

⁹ Szirmai 2002

¹⁰ Lussier és Pfeifer 2001

életformából váltottak, rendkívül kezdetleges körülmények között kezdtek, a kilencvenes évek első felében a gazdasági visszaesés mindegyik vállalkozást visszavetette, a biztos fejlődést a hitelképesség megszerzése, és ami a legfontosabb, a multinacionális vállalatoknak a térségben való letelepedése indította meg.

A programban szereplő vállalkozók azt a korosztályt képviselik, amelynek tagjai még alkalmazottként kezdték pályájukat, a vállalkozás megkezdése előtt nem voltak meghatározó beosztásban. Több vállalkozásnál kimutatható, egy alapító csoport léte, kollégáikkal alapítottak, kisebb-nagyobb csoportok együtt hagyták el munkahelyeiket. Az eredeti alapítók szerepe még ma is meghatározó. Emellett jellemző a családi kapcsolatok szerepe, a vállalkozás indítása erős családi összefogást és segítséget igényelt, esetleg évekig ez volt a vállalkozás egyetlen háttér. A finanszírozás családi támogatásokból, a visszatartott nyereségből származott. A vállalkozások a banki hitelképességet öt-tíz év alatt érték el, később különféle támogatások útján is pénzhez jutottak. A multinacionális vállalatok megjelenése nagy lehetőségeket adott, és ezek a sikeres vállalkozások ezzel tudtak élni, ki tudták elégíteni a minőségi és egyéb feltételeket, meg tudtak felelni a jelentősen megemelkedett igényeknek. Igaz ez a multinacionális vállalatok közvetlen beszállítóira, a közvetlen szolgáltatókra, de a hatás szinte minden vállalkozásnál kimutatható. A vállalkozók szemléletét az alábbi megállapítással írtuk le:

(6) A vállalkozók szakemberként indultak, általában műszaki végzettségűek. A vállalkozáshoz szükséges ismereteket nem iskolában, hanem a gyakorlatban szerezték meg. Részben ennek tudható be a vállalkozások erős zártsága. Az alapítók és az eredeti társak szinte mindenhol végig azonosak, gyakran családtagok, bizalmi emberek. A fejlődéssel együtt járó növekedésnél mindig nagyon óvatosan, körültekintően jártak el, a tőkebefektetésekre vonatkozó ajánlatokat mindig elutasították. A sikeres működés során keletkezett nyereség lassan, fokozatosan teremtette meg a további fejlődés feltételeit.

A mai napig jellemző, hogy a vállalkozásokat a technológiához, munkafolyamatokhoz értő emberek alakítják, működtetik és vezetik. A vizsgálatban résztvevő vállalkozók azt a korosztályt képviselik, akik még nemigen tanulhattak iskolai körülmények között üzleti, vállalkozási ismereteket, ezért ilyen irányú tudásuk csak a gyakorlatból származik. A gyakorlat természetesen jó iskola, de az alapok elsajátítása mégiscsak a fiatalokban végzett tanulmányokon a legegyszerűbb. A kilencvenes években nagyon gyorsan fejlődő műszaki menedzsment és közgazdászképzés, egyáltalán, a felsőoktatás fejlődésének hatásait ez a felmérés még nem mutatta ki. Néhány év múlva a már kellő tapasztalattal rendelkező, a korábitól gyökeresen különböző kurzusokat hallgató, idegen nyelven kommunikációképes szakemberek a vállalkozói világot részben átalakíthatják: megjelenhetnek a professzionális vállalkozók, akik már nem csak egyféle tevékenység menedzselésére alkalmasak. A fejlődéssel együtt járó, általánosnak, és a szakirodalomban is gyakran említett problémákat írja le a következő megállapítás:

(7) A kutatás során felkeresett vállalkozók szinte azonos vállalkozási generációba tartoznak, tisztán felismerhetők a pionír vállalkozói kör jellegzetes vonásai. A legfontosabb jellemzők: zárt, gyakran csak egy, de mindig csak néhány személy által befolyásolt vállalkozások, az önállóság, mint legfontosabb tényező hangsúlyozása, a családi kapcsolatok dominanciája. A fejlődés bizonyos szintjén azonban szükségszerűen változás következik be: a közvetlen személyes befolyás csökken, ki kell alakítani a szervezeti struktúrákat, és a tevékenység is szükségszerűen bővül, és mindez nagy nehézségekkel jár együtt.

A vállalkozók sikerei feltételei között nagy súllyal szerepelnek a nem a racionalitás körébe sorolt tényezők, ezek talán nem is nevezhetők tudásnak, sokkal inkább mentalitásnak. Ezek a sikeres, de fejlődésük mértékéhez képest hosszú ideig tőkehiányos vállalkozók rendkívül óvatosak a hitelfelvételnél, és szinte mindig elutasítják a tőkéstársak bevonását. Sokszor indultak egy-egy, még alkalmazottként kidolgozott ötleteikkel, újításaikkal, szabadalmaikkal számukra a vállalkozás a mai napig az önmegvalósítással.

Jellemző a rendkívül óvatos ütemű növekedés. Az óvatosság sokszor utólag túlzottnak is tűnik, de a fejlődés számukra ezt igazolja. Szinte minden vállalkozó számára hosszú időn át gondot okozott a munkáltatói felelősség. Ugyanígy, vagy talán még nagyobb mértékben a vezetés átadása. A kutatás időszakában a vállalkozások többsége átesett ezeken a növekedési nehézségeken.

A vizsgált vállalkozások nagyjából tíz-tizenöt évesek. Mivel sikeresek, minden óvatosság ellenére növekedtek. A növekedés kényszerítette a tulajdonosokat a vezetői módszerek átalakítására, a személyes, közvetlen vezetés feladására. A vállalkozások ma már színvonalas telephelyeken, fejlett technológiával, kiváló, jól megválogatott munkatársakkal, korszerű irányítási rendszerekkel rendelkeznek. Általános a minőségirányítási és környezettudatos irányítási rendszerek alkalmazása, az informatikai eszközök használata is magas színvonalú, maguk a vállalkozók jó módú emberek. A vállalkozók által a vállalkozástól remélt eredeti célkitűzések ezzel nagyjából megvalósultak. A sikeresek közül a legsikeresebbeknél a működésből származó pénz tehát már nem feltétlenül szükséges a vállalkozás napi szükségleteire, hanem új területek finanszírozását is szolgálhatja. A példák mutatják, hogy többen próbálkoztak a külföldi befektetésekkel, a kísérletek egy része sikeres volt. Láttuk, hogy nagyon gyakori tevékenység kiegészítése, például a vendéglő mellett szálloda, kemping és egyéb kiegészítő szolgáltatások irányába, de többen felfigyeltek az ingatlanpiaci lehetőségekre, és ebbe az irányba mozdultak el.

Kutatásunkban nem foglalt el központi szerepet a szabályozás kérdésköre, de erre vonatkozó megjegyzések természetesen minden alkalommal előfordultak. A jelenlegi szabályozórendszert alapvetően tudomásul vették, de el tudnak jobbat is képzelni. Első számú szempont a szabályozórendszer kiszámíthatósága, stabilitása. Szeretnék, ha az igazgatási eljárások rugalmasabbak lennének, ez elsősorban az önkormányzatokra vonatkozik. A pályázati rendszereket a vállalkozók esetlegesnek, kiszámíthatatlannak, az adminisztratív kötelezettségeket túlzottnak tartják, de egyre inkább élnek velük.

A vállalkozók jelentős része panaszkodott a vállalkozások közmegíteléséről. Mintha

szégyellniük kellene sikerességüket. A siker, gyors fejlődésük időnként a hivatalok számára is gyanús, amit sértőnek tartanak. Úgy érzik, hogy a vállalkozások nem egyértelműen pozitív megítélése is akadályozza fejlődést.

A megoldást az összefogásban és a befolyásolásban látják. A kutatásban résztvevő vállalkozók általában aktív kamarai tagok, gyakran tisztségviselők, de azt is látják, hogy a kamara, mai helyzete miatt, nem tud megfelelő szerepet játszani. A vállalkozók egymás közötti kapcsolatai is szegényesek, kevés jel mutat az önszerveződésre, a tapasztalatcsere fórumainak megteremtésére. Mindezeket látogatva tartották életben az eredetileg a kutatás által létrehozott közösséget, és ennek nem várt, nem tervezett következménye a munkáltatói szervezet létrehozása is. Annak ellenére, hogy ezekben a kutatók legfeljebb csak kezdeményezőnek tekinthetők, a munka legnagyobb eredményének tekintjük, hogy kialakult az együttműködés a vállalkozók között, valamint azt, hogy a vállalkozók sokféle módon segítik oktatási tevékenységünket.

A kutatás folytatására lehetőséget adott a vizsgálatban részt vevő vállalkozók által megalakított kör, amely rendszeres összejöveteleket tartott. Így a kapcsolat nem szakadt meg, nyomon követhettük a későbbi fejleményeket is. Emellett nagyon hasznos információkat nyertünk azokból a vendéglőadásokból, amelyeket a kutatásban szereplő vállalkozók és más vállalati vezetők tartottak az egyetemen, 2004-től. Rendkívüli fontosságot tulajdonítunk a vállalkozók összefogásának, együttműködésének, és azt, hogy egy vállalkozói kör kialakításához kutatásunk is hozzájárult, munkánk legnagyobb eredményének tartjuk:

(8) A kutatás bebizonyította a vállalkozók összefogásának hasznosságát. A kör működése és a szervezet létrehozása arra utal, hogy az összefogást a vállalkozók – az érdekvédelem és az érdekérvényesítés mellett – a politikai és a társadalmi szerep erősítésére is alkalmasnak találták

A kétezres években az európai csatlakozásra való felkészülés jelentett nehézséget. A csatlakozás többféle nehézséget hozott, általánosnak tekinthető az a vélemény, hogy

a csatlakozás rövidtávon veszteségekkel járt, hosszabb távon fognak jelentkezni az előnyök.

A kutatási munka eredményeinek értékelése

A dolgozat értékelő fejezete két részből áll. Az első részben az értékelés a bevezetőben szereplő első két kiinduló feltételezés igazolását szolgálja. A szöveges tartalmi értékelés mellett kísérletet tettünk a vállalkozáskutatások témaköreinek grafikus feldolgozására is. Az ábrák a vállalkozáskutatásokat az általuk vizsgált jellemzők és a vállalati méretek szerint mutatják be. Az első esetben a témaköröket az általános kérdések, a tulajdonviszonyok és a menedzsment-jellemzők jelentik. Az ábráknak egy másik változatában a saját kutatások által lefedett területet is berajzoltuk.

Az első feltételezés, hogy a szakirodalom közleményei jól tükrözik a vállalkozások magyarországi fejlődését, általában igazolódott. A kilencvenes évektől kezdve a különféle célkitűzésű és módszerű vállalkozáskutatások nagyon széles körben folynak, a közlemények rendszeresen jelennek meg.

A második feltételezés, hogy a szakirodalom megállapításai és a primer, saját kutatások egybevágó eredményeket mutatnak, részben igazolódott. Azért csak részben, mert az általunk választott vállalkozói kör kifejezetten sikeres vállalkozásokból állt. Nálunk hiányoznak a privatizációs történetek, a vállalkozások többségénél a kudarc és a visszaesés csak átmeneti, rövid időszakokra volt jellemző.

Az eredmények értékelésének második részében a magyar vállalkozások általánosítható fejlődési fázisait foglaltuk össze. Először a három vállalati méretkategória szerint szöveges értékelést végeztünk, majd rajzokat készítettünk ebben a témakörben. A vállalkozások fejlődésére találó elnevezéseket kerestünk. A fejlődési fázisok vázolásánál a vállalati életciklusokra és a fejlődési fázisokra vonatkozóan nemzetközi és hazai szerzők műveire támaszkodtunk. Adizes¹¹ képviseli az általánosan elfogadott vállalati életciklus-leírásokat, illetve

¹¹ Adizes 1992

Salamonné,¹² és Szirmai¹³ közleményei már figyelembe veszik a sajátos magyar átalakulás körülményeit is.

A fejlődési fázisokat a következő módon állapítottuk meg:

A nagyvállalatoknál a nyolcvanas évek elején a tervgazdasági vállalat, az évtized második felében a megingás kifejezést használtuk. A kilencvenes éveket is két részre osztottuk: először a privatizáció, majd a multinacionális vállalatok kora következett.

A középvállalatoknál a nyolcvanas évek az állami középvállalat nevet kapta, majd a kilencvenes évek elején a nagyvállalatok törmelékéből kialakult középvállalatokról neveztük el az élekciklust. A kilencvenes évek második fele az erősödő és megtorpanó középvállalatokról kapta elnevezését.

A kisvállalkozásoknál a közismert, általánosan használt módon gmk-korszakként határoztuk meg a nyolcvanas éveket. A kilencvenes évek első felét a kényszer-vállalkozásokról, második felét a fejlődő, erősödő kisvállalkozásokról neveztük el.

A vállalati méretkategóriákat összevonva, az egész vállalati összetételre vonatkozó ábrát is készítettünk. A nyolcvanas éveket a szocialista vállalat, a kilencvenes éveket az átalakulás korának, a kétezres éveket pedig a fejlődés korának neveztük el. A kutatások alapján vázolható a magyar vállalkozások általánosítható fejlődési pályája.

Az elemzés igazolta harmadik előzetes feltételezésünket, hogy a kutatások alapján vázolható a magyar vállalkozások általánosítható fejlődési pályája. Indokoltnak látjuk tehát a következő megállapítást:

(9) A vállalatok mérete szerint általános fejlődési pályák rajzolhatók. A vizsgált évtizedek öt-tíz éves szakaszokra bonthatók, és egy-egy szakaszra általában találó elnevezések adhatók. A korszakokra bontás a magyar vállalatok összességére is elvégezhető.

Az értékelés alapján megkockáztattuk néhány jövőre vonatkozó feltevés megfogalmazását. A jövő e szerint azon múlik, hogy a magyar vállalkozások hogyan tudnak helytállni az európai versenyben, és ehhez milyen támogatást kapnak.

¹² Salamonné 2006

¹³ Szirmai 2002

A dolgozat részeredményeit bemutató egyik konferencia-előadáson a magyar vállalkozások fejlődését Iskolaévek cím alatt ismertettük. A nyolcvanas éveket mint az általános, a kilencveneseket a közép- és felsőfokú tanulmányok időszakát mutattuk be. Kezünkre játszott persze az is, hogy a fejlődés időrendje eléggé hasonlított a tanulás, az iskolák elvégzésének ritmusához, de kutatásaink során meggyőződhattünk arról, hogy a magyar vállalkozások fejlődése leírható osztályról osztályra, iskolából, iskolába lépésként; tanulási folyamatként. Összefoglaló megállapításunk tehát:

(10) A magyar vállalkozásoknak húsz-huszonöt év jutott arra, hogy szocialista intézményből magántulajdonú, önállóan vállalkozni képes szervezetekké váljanak. Ezt a feladatukat megoldották, alkalmassá váltak az európai színvonalhoz való lassú felzárkózásra.

A TÉZISFÜZETBEN HIVATKOZOTT IRODALOMRODALOM

Acs Z. J. és Audretsch D. B. 1987: Innovation, Market Structure, and Firm Size. The Review of Economics and Statistics, Number 4, november

Adizes I. 1992: Vállalatok életciklusai. Hogyan és miért növekednek és halnak meg vállalatok, és mi az ezzel kapcsolatos teendő? HVG, Budapest

Fogel G. és Zapalska A. 2001: A Comparison of Small and Medium-Size Enterprise Development in Central and Eastern Europe. Comparative Economics Studies. Volume XLIII, No. 3

Lussier, R. N. és Pfeifer, S. 2001: A Crossnational Prediction Model for Business Success. Journal of Small Business Management, 39(3). szám

Salamonné Huszty Anna 2006: Magyarországi kis- és középvállalkozások életútjának modellezése. Competitio, 3. sz.

Schumpeter J. A. 1980: A gazdasági fejlődés elmélete. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest

Smallbone, D. és Welter, F. 2001a: The Role of Government in small business Development in Transition Countries, International Small Business Journal, vol. 19, no. pp. 4.

Szirmai Péter 2002: Fejlődési szakaszok és szakaszváltások Magyarországon a kis- és középvállalkozások körében. Budapesti Közgazdaságtudományi és Államigazgatási Egyetem kisvállalkozás-fejlesztési Központ

Timmons J.A. 1982: New Venture Creation: Models and methodologies. In: The encyclopedia of Entrepreneurship Englewood Cliffs NJ Prentice Hall

Tyson L.A., Petrin T. és Rogers H. 1994: Promoting Entrepreneurship in Eastern Europe. Small Business Economics, 6. sz.

Wenneker S. és Thurik 1999: Linking Entrepreneurship and Economic Growth. Small Business Economics, 13.sz.

A KUTATÁSSAL KAPCSOLATOS PUBLIKÁCIÓK

- Rab Károly – Szabó József: Kihívás – Siker. A kenguruk. Kiadvány
Széchenyi István Főiskola, Győr, 2000
- Rab Károly – Szabó József: Kihívás – Siker. Kutatási jelentés.
OM, Kutatás-fejlesztési helyettes államtitkárság, 2001
- Rab Károly – Szabó József: Sikeres győri vállalkozások. Előadás, Győr, 2001
- Rab Károly – Szabó József: Sikerkönyv. Történetek sikeres emberekről.
PMS, Budapest, 2001
- Rab Károly – Szabó József (szerk.): Kihívás – siker. Esettanulmányok. Oktatói
segédkönyv. Széchenyi István Egyetem, Győr 2002.
- Rab Károly – Szabó József (szerk.): Kihívás – siker. Esettanulmányok. Hallgatói
segédkönyv. Széchenyi István Egyetem, Győr 2002.
- Rab Károly – Szabó József: Kihívás – siker. Beszámoló egy vállalkozáskutatásról.
Vezetéstudomány 2002. 12. Szám
- Iskolaévek. A magyar vállalkozások fejlődése és esélyei az EU küszöbén.
Konferencia előadás. Győr, 2003. november 25.
- Szabó József: Iskolaévek. A magyar vállalkozások fejlődése. In: Kis- és
középvállalkozások az Európai Unió küszöbén, Tanulmánykötet.
Széchenyi István Egyetem, Győr, 2004
- Szabó József – Császár Gabriella: Húsz év vállalkozáskutatásai Magyarországon.
Vezetéstudomány, 2004. november
- Rab Károly – Szabó József: Vállalkozások és az EU. Mit várnak a vállalkozások az
egyetemtől? Konferencia-előadás. Komárom, 2004. április 29.
- Rab Károly – Szabó József: Vállalkozások és az EU. Mit várnak a vállalkozások az
egyetemtől? Cikk konferencia-kiadványban. In: Magyarország és a 21. század
kihívásai az Európai Unióban. Tanulmánykötet – I. Komárom, VEAB 2004
- Szabó József (szerk.): 10 Vállalati gazdaságtan vendégelőadás. Kézirat, Győr, 2005

Szabó József (szerk.): 15 Újabb vállalati gazdaságtan vendégelőadás.

Kézirat, Győr, 2006

Rab Károly – Szabó József: Optimista elmélet. In: Fenntartható fejlődés, társadalom és integráció. Kodolányi János Főiskola, Székesfehérvár, 2005